

O'quv qo'llanma

BADIIY TARJIMA MASALALARI

Ergash Ochilov

Ushbu qo'llanma Toshkent davlat sharqshunoslik instituti "Tarjima nazariyasi va amaliyoti" bakalavriat yo'nalishi 4-kurs talabalari uchun "Amaliy tarjima" fani o'quv dasturiga muvofiq ishlab chiqilgan bo'lib, unda badiiy tarjima bilan bog'liq masalalar qamrab olingan. Qo'llanma badiiy tarjimaning eng muhim muammolari, asosiy prinsiplari, talab-qoidalari, usullari haqida muxtasar ma'lumot berishga yo'naltirilganligi uchun undan magistratura mutaxassisligida o'qitiladigan tarjimashunoslik va tarjima mahorati bilan bog'liq fanlarni o'qitishda ham foydalanish mumkin. Qo'llanma ToshDSHda bajarilayotgan ITD-1-144 "O'zbek adabiyoti namunalari sharq tillariga tarjima qilishning nazariy va amaliy masalalari" mavzusidagi ilmiy tadqiqot loyihasi doirasida yaratildi.

Mas'ul muharrir:

Jasur Ziyamuhamedov,
filologiya fanlari nomzodi, dotsent

Taqrizchilar:

Alimulla Habibullaev, filologiya fanlari nomzodi, dotsent
Gulchehra Rixsiyeva, filologiya fanlari nomzodi, dotsent

O'quv qo'llanma Toshkent davlat sharqshunoslik instituti Kengashining 2013-yil 31-oktyabrdagi 3-sonli qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

KIRISH

Asl nusxa mazmunini boshqa tilda qayta yaratish uchun muqobil vositalar izlab topish va ular orasidan eng muvofiq'ini tanlash jarayonini o'z ichiga olganligi jihatidan har qanday tarjima muayyan darajada ijodiy xarakterga ega. Lekin tilning ifodaviyligi bilan bog'liqligi, turli adabiy usullar va badiiy san'atlar asosiga qurilganligi tufayli badiiy asarlar tarjimasi san'at hisoblanadi. Chunki ilmiy, ijtimoiy, siyosiy, publisistik matnlar tarjimasi bilan til bilgan har qanday kishi shug'ullanishi mumkin bo'lgani holda, badiiy tarjimaga faqat adabiy tab'i bor, ijod qonuniyatlaridan xabardor mutaxassislar qo'l uradilar.

Badiiy tarjima o'z murakkabligi va mushkulligiga ko'ra badiiy ijod bilan qariyb bir mavqeda turadi. Sababi, muallif iste'dodi va mahorati mahsuli bo'lgan badiiy asarni mutarjim boshqa til vositalari bilan asliga muvofiq qayta yaratishi talab qilinadi. Buning uchun vazn, qofiya, radif, badiiy san'atlar, tasvir vositalari, ritm, ohang, muallif uslubi, milliy kolorit, personajlar nutqi, asarning grammatik-uslubiy qurilishi, frazeologizm, shakl va mazmun birligi kabi ko'pdan-ko'p muammolarni hal qilishga to'g'ri keladiki, mazkur o'quv qo'llanma badiiy tarjimaning ana shunday eng muhim masalalarini yoritib berishga yo'naltirilgan.

"Badiiy tarjima masalalari" bo'limi "Amaliy tarjima" o'quv fanining ajralmas qismi bo'lib, Sharq filologiyasining "Tarjima nazariyasi va amaliyoti" yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarda badiiy tarjima to'g'risida yaxlit tasavvur hosil qilish maqsadida sohaning eng muhim masala va muammolari, asosiy prinsip va qoidalari, har bir tarjimon rioya qilishi zarur bo'lgan shart va talablari, asrlar tajribasidan o'tgan yo'riq va usullari haqida muxtasar ma'lumot berishni ko'zda tutadi.

"Amaliy tarjima" o'quv fani amaliy mashg'ulotlar shaklida o'tilsa-da, talabalarning badiiy tarjimaning nazariy masalalari bilan tanishtirib borish zarurligi hisobga olinib yozilgan ushbu qo'llanma ma'ruzalarni ham o'z ichiga olgan. Kitobning oxirida tayanch so'z va iboralar keltirilib, olingan bilimni nazorat qilish uchun savollar, mustaqil ta'lim uchun topshiriqlar ham berilgan.

Amaliy mashg'ulotlar uchun mavzular belgilanib, talabalarning malakasini oshirish uchun test savollari ham tuzilgan.

I-MAVZU

BADIIY TARJIMA – TARJIMANING OLIY SHAKLI

Dars rejası:

1. *Badiiy tarjimaning boshqa tarjimalardan farqli jihatlari.*
2. *Badiiy matn xususiyatlari.*
3. *Badiiy tarjimaning adabiyotlar rivojıdagi o'rnı.*

Badiiy tarjima talablari

Adabiyot – so'z san'ati hisoblanar ekan, badiiy asarlar tarjimasiga nisbatan ham bu ta'rifni qo'llash mumkin. Chunki tarjima adabiyoti original adabiyotning hosilasi. Badiiy asarlar tarjiması uchun til bilishning o'zi kifoya qilmaydi, buning uchun ijodkorlik iste'dodi va badiiyat ilmidan xabardorlik ham talab etiladi. Shuning uchun ham badiiy asarlar tarjimasiga shoir-yozuvchilar yoki badiiy tab'dan bobahra kishilargina qo'l uradilar. Bu bejiz emas. Jahonning buyuk so'z san'atkorlari "tuyg'u va obrazlar olamini chuqur anglatmoq uchun tarjimon o'zi qalban san'atkor bo'lmog'i zarur"¹.

Ma'lumki, har qanday tarjima muayyan darajada ijodiy ish hisoblanadi. Badiiy asarlar tarjiması esa alohida yondashuvni talab etishi, mahorat va san'atkorlikni taqozo qilishi jihatidan san'at iqlimidir. Buni o'zbek tarjimashunoslik fanining darg'asi G'aybullı Salomov shunday asoslaydi:

"Tarjima jarayonining mohiyati asl nusxada aks etgan shakl bilan mazmunning birligini, yaxlitligini saqlash uchun bo'lak tildan muqobil vositalar qidirib topishdan iborat. Bundan tashqari, asl nusxa mazmunini boshqa tilda berishning mavjud bir nechta imkoniyatlari orasida eng muqobil va muvofiq variantini tanlash ham adekvat tarjimaning asosiy talablaridan biri hisoblanadi. Ana shu muqobil til vositalarini **qidirib topish** va muvofiq variant **tanlash** ijodiy xarakterga ega bo'lib, tarjima qiluvchi kishi, ya'ni tarjimondan ongli mehnatni talab etadi. Tilning ifodaviyligi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan ijtimoiy-siyosiy adabiyotlar tarjimasida ham muayyan badiiy-ijodiy masalalarnı yechishga to'g'ri keladi. Bu tarjimondan adabiy mahoratni talab qiladi. Bunday tarjima **san'at** jumlasiga kiradi"².

Tarjimaning tur va xillari ko'p: badiiy asarlar tarjiması, ilmiy-texnik adabiyotlar tarjiması, siyosiy-publisistik materiallar tarjiması, rasmiy idora hujjatlari tarjiması, kinofilmlar tarjiması. Shundan kelib chiqib, tarjima xarakteriga ko'ra badiiy, ilmiy, publisistik va rasmiy tarjimaga bo'linadi.

¹ Aznaurova E. Badiiy tarjimaning asosiy problemalari // Tarjima san'ati (Maqolalar to'plami). – Toshkent: Badiiy adabiyot nashriyoti, 1961. 3-bet.

² Salomov G'. Tarjima nazariyasiga kirish. –T.: "O'qituvchi", 1978. 149-bet.

Ular orasida badiiy tarjima o'zining qiyinligi, murakkabligi, talablarining yuksakligi bilan alohida ajralib turadi.

Badiiy tarjimada mutarjim muallif bilan huquq talashar darajadagi mavqega ega bo'ladi, zero, u muallif "panjasiga panja" ura olishi talab qilinadi. She'riy tarjimaning yanada mushkulligi va o'ziga xosligini ko'zda tutib, taniqli rus shoiri va tarjimoni V. A. Jukovskiy hatto "she'riyatda mutarjim – muallifning raqibi" degan edi.

"Badiiy tarjima original ijoddan tayyor ob'ektning mavjudligi bilan farq qiladi. Tarjimon mavjud asarga yangi ijtimoiy, adabiy va milliy muhit sharoitida yangi hayot bag'ishlovchidir... Realistik tarjima talablariga ko'ra, tarjimon asl nusxaning san'at asari sifatida shakl va mazmun birligini qayta yaratishi, milliy va individual xususiyatlarini saqlashi lozim...

Tarjima o'z tabiati bilan ham original ijod jarayonidan farq qiladi. Yozuvchi hayot voqealaridan olgan mushohadalarini tilda badiiy ifodalasa, tarjimon asl nusxa matnini yangi til vositasida qayta gavdalantiradi. Tarjimon muallifning g'oyaviy-estetik dunyosi, kitobxonni rom etgan jozibani yangi o'quvchilarga yetkazishga bel bog'lagan kishi. Buning uchun u muallif darajasida predmetni puxta bilishi darkor. Bundan tashqari, muallifning boshqa adiblardan farq qiladigan jihatlari, badiiy uslubini chuqur idrok qilishi lozim³.

Ma'lum bo'ladiki, badiiy asarlar tarjimasiga qo'l uradigan tarjimon har ikki – asliyat va tarjima tilini chuqur bilishi, ijodkorlik isfe'dodiga ega bo'lishi bilan birga badiiyat qonuniyatlariga ham "tishi o'tishi" taqozo qilinadi. Chunki adabiyot turli adabiy priyomlar, badiiy tasvir vositalari bilan ish ko'radi. She'riy tarjimada esa yana vazn, qofiya, radif, ohangdorlik muammolari ko'ndalang bo'ladi. Bugina emas. Badiiy tarjimaning yana muallif uslubini qayta yaratish, asar ritmi va intonatsiyasini saqlash, personajlar nutqini asliyatdagi tabiiyligi bilan aks ettirish, milliy koloritni berish, frazeologizmlarning muqobil varinatlarini topish, sheva xususiyatlarini ifodalash kabi ko'plab katta-kichik talab-shartlari mavjudki, ular tarjimonning chindan ham hal qiluvchi maqomga ega ekanligini ko'rsatadi. Asarning boshqa tildagi nash'u namosi, muallifning boshqa xalq o'rtasidagi shuhrati aynan tarjimon xizmati bilan bog'liq. Buning uchun tarjimon muallif o'z asarining o'qishliligi, jozibasi, ta'sirchanligini ta'minlash uchun qo'llagan barcha usul va vositalarni boshqa tilda asliyatga muvofiq qayta yarata olishi kerak.

³ Salomov G'. Tarjima nazariyasiga kirish. –T.: "O'qituvchi", 1978. 97-98-betlar.